

Владимир ПОЛОМАЦ
Крагујевац, Филолошко-уметнички факултет

СТРУКТУРА И ПОСТАНАК НАЗИВА БОЛЕСТИ У СРПСКОЈ СРЕДЊОВЕКОВНОЈ МЕДИЦИНСКОЈ ТЕРМИНОЛОГИЈИ¹

У раду се – на материјалу из *Терминолошког речника српске средњовековне медицине* Реље В. Катића – анализирају основни модели структуре и основни механизми постанка термина који означавају болести у српској средњовековној медицинској терминологији.

Велика бројчана превласт вишечланих термина у односу на једночлане, као и посебно велико присуство описних термина (како синтагми тако и реченица) у непосредној су вези са чињеницом да је српска средњовековна медицинска терминологија настајала превођењем, најпре грчких, а онда и латинских медицинских списа. Преводиоци списа, односно ствараоци наше средњовековне медицинске терминологије, веома често нису били у могућности да за страни термин пронађу одговарајући домаћи. Тешкоће су се превазилазиле стварањем описних реченичних назива, њиховом кондензацијом и стварањем синтагматских назива (атрибуцијом и номинализацијом), а у мањој мери и преузимањем страних термина из изворника (позајмљивањем и калкирањем).

Кључне речи: српска средњовековна медицина, терминологија, називи болести, структура и постанак термина.

*У спомен на 800 година од оснивања прве
српске болнице у манастиру Свугденици (1207. год.)*

1. Основни предмет истраживања које спроводимо у оквиру научног пројекта *Српски језик и друштвена креиња* представља проучавање утицаја друштвених промена на терминологију српског језика у дијахронској перспективи. Као резултат истраживања, током 2006. године настајали су радови посвећени дескрипцији различитих терминолошких система српског средњовековног феудализма: терминолошког система феудалних радних обавеза (Поломац 2007а), феудалних давања (Поломац 2007б) и феудалних глоба (Поломац 2006/2007). Истраживање спроведено у овом реферату посвећено је српској средњовековној медицинској терминологији.

2. Иако се прва интересовања за српску средњовековну медицинску терминологију јављају још у XIX веку у делима П. Ј. Шафарика (1865) и В. Јагића (1878), системско научно проучавање почиње тек у другој половини XX века заслугом Реље В. Катића. Не претендујући овде на библиографску исцрпност поменућемо само његов рад на издавању најзна-

¹ Рад је урађен у оквиру научног пројекта 148024Д (*Српски језик и друштвена креиња*) који финансира Министарство науке Републике Србије

чајнијих српских средњовековних медицинских списа – Хиландарског медицинског кодекса № 517 (Катић 1980, 1989) и Медицинских списа Ходошког зборника (Катић 1990), као и рад на сакупљању и тумачењу медицинске терминологије (Катић 1981, 1984, 1987, 1988).

Интересовање за српску средњовековну медицинску терминологију јавља се у новије време и у оквиру лингвистичке науке. Поменућемо овде неколико вредних прилога Надежде Јовић заснованих на грађи Хиландарског медицинског кодекса № 517 (Јовић 2001, 2005а, 2005б) ².

3. Структура и постанак термина српске средњовековне медицине нису посебно анализирани у поменутиим радовима. Примарни циљ нашег реферата представља покушај да се, без претензија на исцрпност, представе основни модели структуре назива болести, као и покушај да се утаноуи веза између структуре назива и учесталости основних механизма њиховог постанка. Грађа је ексцерпирана из Терминолошког речника српске средњовековне медицине Реље В. Катића. Овај речник представља репрезентативни извор, будући да у њему аутор доноси термине из већи-не доступних средњовековних медицинских, али и немедицинских списа. Истраживање нам је знатно олакшала чињеница да нас је аутор снабдео поузданим коментарима о значењу термина, редовно и уз упућивање на латински и евентуално грчки еквивалент.

4. Од укупног броја од 343 ексцерпирана термина 257 (или укупно око 78%) представљају вишечлане термине. Унутар ове групе налазимо неколико продуктивних модела, често са више типова и подтипова.

5. Први модел представљају именичке синтагме са конгруентним атрибутом/атрибутима (око 45% од укупног броја вишечланих термина).

5.1. Унутар ове групе налазимо више примера (укупно 68) са позитивним конгруентним атрибутом/атрибутима. Оваква структура највероватније је постала под утицајем романског модела у процесу превођења латинских медицинских списа.

5.1.1. Навешћемо прво неколике примере у којима је управни члан именица која означава болест:

апостема тврѡда (22, тврд оток)³, в'ѡл'ѡгъ злѡ (26, озбиљан (тежак) знак болести, лат. *symptoma gravis*), богиниѡ чов'ѡн'ѡ (29, примарни облик хеморагичних облика великих богиња, лат. *variola (haemorrhagica) stadium purpureae variolosae*), вол'ѡзнь зѡбна (30, зубна болест, лат. *morbus dentium*), грозница гнила (48, гњила огњица, грозница, настаје услед узимања гњиле (покварене) хране, лат. *febris putrescens*), живина чемеѡна (58, неизлечива чир, лат. *pustula dura*), вариол'ѡ тврѡд'ѡ и зел'ѡн'ѡ (35, флегманозни облик великих богиња, лат. *variola pflugmanosa*), огњица тѡп'ѡка и гѡѡва (95, огњица опора и група), вол'ѡстѡ ѡста и смѡтна (31, акутна смртоносна болест, лат. *morbus acutus mortalis*), чѡма вѡзла и чемеѡна (142, облик куге са брзим током и тенден-

2 О језику Хиландарског медицинског кодекса № 517 и Медицинских списа Ходошког зборника постоје посебне студије (Јовић 2004; Јерковић 1995), међутим, у њима није описана терминолошка лексика.

3 Број у загради приликом навођења примера означава страницу у Катић 1982. Објашњење термина такође је преузето из Катић 1982.

цијом јаког ширења епидемије), *чѣма лѣтнаа и великаа и злаа* (142, епидемија куге која се одликује великом смртношћу), итд.

5.1.2. У другој групи налазимо примере у којима је управни члан именица или именичка синтагма која означава *орган* или *део тела*:

жила велика (58, обилан пулс, лат. *pulsus magnus*), *жила вѣзла* (58, брз пулс, лат. *pulsus celer*), *жила плаха* (59, пулс брз и тврд, лат. *pulsus oppressus, pulsus contractus*), *шко вѣло* (100, глауком), *шчи штеклѣ* (103, избуљене очи, лат. *exophthalmus, ophthalmoptosis*), *плодова затворена* (107, затворена материца), *плодова гнила* (107, неко хронично или инфективно обољење материце), *тѣвѣхѣ тѣдѣ* (131, напет, тврд трбух, лат. *abdomen durus*), *стомахѣ пазнѣ* (125, надувен стомак, *ventriculus plenus, meteorismus ventriculi*), *жила плаха и пака* (59, брз пулс, снажан пулс, *pulsus eler, pulsus frequens*), *таини ѣдѣ мекѣнѣ* (127, немогућност ерекције, *penis nonerectibus*), итд.

5.2. Мањи део термина (укупно 43 примера) има структуру са препозитивним конгруентним атрибутом/атрибутима.

5.2.1. Примери у којима је управни члан синтагме именица која означава *болест* и овде су бројнији (укупно 29 примера):

велика болѣстѣ (35, велика болест, епилепсија), *великѣ шгнѣ* (36, висока телесна топлота, лат. *calor altus*), *дѣвни чирѣ* (54, гнојавице, лат. *pustula*), *шчима болѣзнѣ* (103, очна болест, лат. *morbis oculorum*), *пѣзѣмѣсно опокеніе* (111, прекомерно знојење, лат. *diaphoresis*), *пѣостѣа огњица* (111, нагла, оштра, перакутна огњица, лат. *febris peracuta*), *стомачна болѣстѣ* (124, болест желуца, лат. *morbis ventriculi*), *сѣхи кашалѣ* (126, суви кашаљ, лат. *tussis sieca*), *чѣмне шгнице* (142, заразна обољења, лат. *epidemia(ae)*), *пако шпокеніе* (144, велико, јако знојење, лат. *diaphoresis*), *соѣхѣ неисцелны недѣгѣ* (123, лепра, губа, лат. *lepra*), итд.

5.2.2. Нешто је мање термина (укупно 14) који у управном делу имају именицу која означава *орган* или *део тела*:

измѣклѣ гѣзѣ (66, промукло грло, лат. *casus larynx*), *гнила плодова* (47, гангренозни метритис; свако гнојно обољење неког дела женског полног органа), *зѣ димовѣ* (63, отровне пнеуме (димови)), *кѣатѣкѣ видѣ* (73, кратковидост, лат. *myopia*), *кѣвѣнѣ чѣвѣкѣ* (74, црвенило лица, лат. *rubor*), *штекла слѣзѣна* (102, повећана слезина, лат. *splenomegalia*), *штекло гѣзѣ* (102, отекло грло, лат. *oedema glottidis*), *повѣчѣнѣ шѣзѣ* (107, парализа живца лица, одузетост образа), *дѣспѣчѣна оѣста* (115, зечја уста, лат. *labium leporinum*), *слабѣ мѣзѣкѣ* (120, заборавност, лат. *oblivio*), *стѣден стомахѣ* (126, смањен нормални напон, атонија, лат. *atonia ventriculi*), *тѣвѣда слѣзѣна* (127, отечена, повећана слезина), *ѣдѣвѣнѣ стомахѣ* (133, грч. трбушног мишића, лат. *spasmus abdominalis*), итд.

5.3. Без обзира на положај атрибута примери модела 1 постали су трансформацијом исте дубинске структуре – реченични модел: субјекат + копула + предикатив трансформисан је у синтагматски: конгруентни атрибут + управни део синтагме или управни део + конгруентни атрибут. Овај процес постанка термина назвали смо *аширибуцијом*.

6. Други модел представљају зависне синтагме са неконгруентним атрибутом/атрибутима (око 28% укупног броја вишечланих термина). У

зависности од структуре неконгруентног атрибута унутар овога модела налазимо неколико продуктивних типова.

6.1. Највећи број примера за неконгруентни атрибут/атрибуте има предлошко-падежну конструкцију *вѣ/у* + именица/именичка синтагма у локативу.

6.1.1. Унутар ове групе налазимо најпре примере (са неконгруентним атрибутом месног значења) који су добијени кондензацијом реченичних структура (о кондензацији и номинализацији на материјалу савременог језика в. Радовановић 1990, Ковачевић 1992):

вѣтѣрѣ ѿ стомаха (36, гасови у желуцу, метеоризам у желуцу, лат. *meteorismus ventriculi*) [← ветар који се јавља у стомаку]⁴, **вѣтѣрѣ ѿ великом црѣвѣ** (36, гасови, метеоризам у цревима и желуцу, лат. *meteorismus ventriculi*) [← ветар који се јавља у великом цреву], **рѣвма ѿ главѣ** (116, сваки бол у глави) [← реома која се јавља у глави], итд.

6.1.2. Забележени су и примери именичких синтагми са неконгруентним атрибутом месног и околносног значења добијени номинализацијом глаголских синтагми.

Примери синтагми са неконгруентним атрибутом месног значења:

настѣд ѿ трѣвѣхѣ (92, назеб стомака који може бити праћен групом симптома, лат. *refrigeratio abdominus*) [← *настѣдѣти се* у трбуху], **штѣчѣнїѣ вѣ стомаха** и **вѣ чѣвѣхѣ** (102, метеоризам стомака и црева, лат. *timpanismus, meteorismus ventriculi et intestini*) [← *оштѣкнути* у стомаку и у цревима], **сврѣбенїѣ вѣ носѣ** (118, свраб у носу, лат. *pruritus nasalis*) [← *сврѣбѣти* у носу], **сврѣвѣ вѣ очїю** (118, свраб у очима, лат. *pruritus oculorum*), [← *сврѣбѣти* у очима], итд.

Примери синтагми са неконгруентним атрибутом околносног значења:

поспанїѣ вѣ огњици (109, поспаност, бесвесност за време огњице, лат. *deliquium in febre*) [← *спавати* у огњици], **шпѣкнїѣ ѿ острѣи огњици и грозници** (36, прекомерно знојење код различитих фебрилних стања, лат. *diaphoresis*), [← *ошпѣкнѣти се* у оштрој огњици и грозници], итд.

6.1.3. У неколико примера налазимо именичке синтагме са неконгруентним атрибутом месног значења које су добијене номинализацијом придевских синтагми:

вѣскина ѿ очїю (43, запаљење слузокоже очију, лат. *conjunctivitis*) [← *вруће* у очима], **шѣфина вѣ грѣлѣ** (102, гребане у грлу, лат. *scabens in larynge*) [← *оштро* у грлу], **тежина вѣ језикѣ** (127, грч, парализа језика, лат. *glosso-spasmus*) [← *тешко* у језику], итд.

6.2. Забележено је неколико синтагми са предлошко-падежном конструкцијом *на/ио* + именица/именичка синтагма у локативу као неконгруентним атрибутом месног значења.

Кондензацијом реченичне структуре постали су примери:

4 Ради лакше читаоачеве оријентације исходишна структура термина је представљена осавремењеним правописом и језиком.

и примере добијене номинализацијом глаголских синтагми:

пштеніе много водѣ (113, прекомерно мокрење, polyuria, лат. uresis) [← *иустити* много воде], много водѣ пштеніе (86, често мокрење, лат. sychnuria, uresis, micturatio) [← *иустити* много воде].

7. Трећи модел представљају именичке синтагме са непреведеним зависним чланом/члановима у постпозицији (око 4% укупног броја примера):

огњица флематика (97, огњица флегматика, лат. febris pflegmatica), грозница казжонѣ (48, терцијарна маларија, malaria tertiana, грч. καύσων), жила капфизнѣш (59, подскочни, козји пулс, лат. pulsus caprinus, pulsus saliens), жила даможѣшѣ (59, истањен пулс, лат. pulsus filiformis), огњица ефимеда (98, краткотрајна огњица, лат. febris ephimera (effemeria), грч. ἐφήμερος), огњица краника (99, огњица у глави, febris cranii), февриш парашизма (135, пароксизмална грозница, лат. febris paroxismalis, грч. παροξυσμός), огњица етика (98, ово обољење изазива „животни дух“ који се налази у мозгу, а разлог за његово појављивање је велика телесна топлота), жила казда шорцина (59, пулс миши реп, лат. pulsus cauda murina), огњица гнила и ефимеда (98, краткотрајна гнила огњица, лат. febris putirida et ephimera).

Прегледом примера јасно се види да ове термине не можемо сврстати ни у први ни у други модел будући да непреведени зависни члан уистину не представља ни конгруентни, али ни неконгруентни атрибут у правом смислу.

8. Четврти модел чине глаголске синтагме са инфинитивом као управним чланом. Сви примери су постали кондензацијом реченичних структура са предикацијом исказаном финитним обликом, а разликују се само по типу структуре:

– примери са именицом у акузативу као објекатском допуном у постпозицији:

држати водѣ (54, изостајање мокрења, anuria; задржавање мокраће, лат. retentio urinae, oliguria) [← *држи* воду], вљувати крѣвѣ (29, повраћање крви из плућа или из дигестивног тракта) [← *бљује* крв], изгѣбити паметѣ (65, може да се односи на синдром губитка памћења и на умни поремећај) [← *изгубио је* памет], итд;

– пример са падежним атрибутом (предлошко-падежном конструкцијом *од* + именица у генитиву) у функцији одредбе узрока:

изгѣбити памет ѿт неспања (65, раздражљивост услед неспавања, лат. excitabilis) [← *изгубио је* памет од наспавања];

– пример са предлошко-падежном конструкцијом *у* + именица у локативу у функцији одредбе *околности*:

спати ѣ болѣсти (123, бесвесно стање, лат. coma) [← *спава* у болести];

– пример са именичком синтагмом у инструменталу као одредбом *начина*:

спати глѣбокым снѣм (123, спавати дубоким сном; бити у бесвесном стању; бити у наркози) [← *спава* дубоким сном].

9. Пети модел представљају именичке синтагме са релативном реченицом као зависним чланом (око 10% примера).

Највећи број примера у управном делу синтагме има назив за *грозницу*:

огњица која се ствараєт ѡт настѣда (99, огњица изазавана хладноћом, назебом, лат. febris ex frigore), огњица која се ствараєт ѡт мокроти (99, огњица изазвана влагом, лат. febris ex humore), огњица ефимеда гаже ствараєт се ѡт жеги (98, ефемерна огњица која настаје услед жеге), огњица ефимеда гаже ствараєт се ѡт много фавотанїа (98, ефемерна грозница која настаје услед превеликог рада), огњица ефимеда гаже ствараєт се ѡт много гаденїа (98, ефемерна огњица која настаје услед претоваривања јелом), огњица ефимеда гаже ствараєт се ѡт глади (99, ефемерна огњица изазвана глађу), итд.

Забележено је и неколико примера у којима се релативном реченицом експлицира време или место јављања, као и дужина трајања трајања *болести*:

огњица која доходи вѣ ношти (95, огњица која се јавља ноћу), огњица која доходи вѣ днѣ (95, огњица која се јавља дању), огњица која се ствараєт ѣ затилкѣ (95, огњица која се јавља у затылку), огњица која схватаєт и остављаєт скофѡ (95, огњица која наступа и пролази брзо), огњица која не остављаєт вѣ скофѡ (95, огњица која не престаје брзо).

Овакве структуре – као што смо већ показали у претходном излагању – представљају једно од исходишта синтагматских назива са неконгруентним атрибутима.

10. Изразиту специфичност терминолошке сфере *називи болести* чини присуство око 10% описних назива који својом структуром представљају зависне реченице (*шести модел*). Издвојићемо овде примере за временске реченице:

егда извѣжет се чловѣкоу по лицѣ гакоже лекиєва зѡна (55, бубуљичаво лице, лат. facies pustulosa), егда космы падають (55, опадање косе, ћелављење, лат. morbus vulpus, calvum, fieri), егда не можетъ ко имѣти постелю съ женою (55, полна немоћ, лат. impotentia), егда око иматъ вѣло (55, глаукома, glaucoma, грч. γλαύκωμα), егда ѡтечетъ чловѣкоу все тѣло и очи (55, водена болест, лат. anasarca), егда оухо имат шоумь нѣки (55, зујање у ушима, лат. tinnitus aurium), итд;

примере за односне реченице:

коєг боли глава (72, главобоља, лат. cephalogia, cephalea), коєм є ѣзел вѣтѡѣ пол єзыка (72, овај синдром требало би да се односи на узетост језика, лат. glossolysis), коєм се гѡизѣ деснїи (72, улцерозно запаљење десни, лат. stomatitis aphtosa), коєм тече кѡѣвѣ изѣ деснїи (72, крварење из десни, лат. ulaemorrhagia), коєм излазитъ чѡѣво проходно (72, испадање задњег црева, лат. prolapsus ani), итд;

и један пример за условне реченице:

аште кто ѡтѣ слѣнца главою болить (25, сунчаница, heliosis, insolatio).

11. Представимо укратко и основне начине постанка једночланих термина. Међу једночланим терминима поменућемо најпре оне добијене *по*
-и
позајмљивањем (око 25% од укупног броја једночланих термина):

апоплежија (22, апоплексија, удар, капља, apoplexia cerebri, лат. apoplexia, грч. ἀποπληξία, ἀποπληκτικός), апостема (22, оток, загној, апостеома, tumefactio, лат. apostema, oedema, abscessus, грч. ἀπόστημα), артритика (23, запаљење зглоба, лат. arthritis), ашклитешъ (24, вода у трбуху, лат. ascit, hydrops, ascites, грч. ἀσκίτης, ὕδρωψ), безофексије (26, одсуство прохтева за јело, губитак апетита, лат. besorexia, грч. βorexίς, ἀνορεξία), гшта (50, оток, oedema, tuber, tumescentia), епилепзија (56, падавица, лат. epilepsia), вафиола (34, велике богиње, лат. variola vera), итефиција (67, жутица, лат. icterus, icteritia), каџжонъ (69, од грч. речи καύσον, врућица), летаргија (78, овај израз не означава полусвесно стање, летаргију, лат. lethargia, грч. λεθαργία, већ обољење које се поред поменутог стања одликује још и другим симптомима; највероватније енцефалитис), морбили (87, мале богиње, лат. morbilli), моффеа (87, одсуство пигмента, лат. albinismus), налхџмеџа (91, овај назив би могао да се односи на једну врсту богиња која настаје после пребољења прве инфекције), рџџма (116, реума, реуматизам, лат. rheuma, rheumatismus, грч. ρευματικός), тимпанитис (130, надутост трбуха, лат. tympanitis, грч. τυμπανίτη), трџтеџшь (131, терцијална маларија, malaria terciana, грч. τριταίως), хидропиџамъ (138, водена болест, лат. hydrops, hydropismus), џохады (146, хемороиди, лат. haemorrhoids, грч. ζοχάδη), шинкопа (143, падање у несвест, лат. syncope).

Забележено је око 20% примера глаголских именица са суфиксом *-ије*.

вљуваніе (29, повраћање, лат. vomitus, regressio), вџецаніе (33, брецање, лат. sonitus, susratio, susurris), гогџніе (47, ватра, врућина, повишена телесна топлота, лат. calor), згџоженіе (62, дрхтавица, лат. trepidatio), иждеженіе (64, опекотина, лат. vulnus combustum, vulnus adustio), изџденіе (65, изумрлост ткива, лат. necrosis), надыманіе (91, надутост, метеоризам, лат. meteorismus, грч. μετεωρισμός), џтџавленіе (103, тровање, лат. intoxicatio), џчемеџеніе (103, тровање, лат. intoxicatio), пџџсџченіе (111, општа слабост, живчана потиштеност, лат. neurasthenia), џаславление (115, парализа, одузетост, лат. paralysis), сџџесеніе (125, грозница, дрхтавица, лат. trepidatio, tremor).

Тешко је рећи, али највероватније је да су ови термини постали *терминологијацијом* од јединица општег лексичког фонда. Истим путем су вероватно настале и изведенице од глаголских основа нултим суфиксом:

засипъ (61, сипљивост, сипња, лат. astma, asthma), напастъ (91, невоља, беда, болест, лат. malum, casus, morbus actus), пџџломъ (111, прелом, fractura), свџабъ (118, шуга, scabies; овај израз може да се односи и на обичан свраб, pruritus), итд;

изведенице од придева суфиксом *-ина*:

вџџкина (43, топлота, телесна топлота, ватра, ватруштина, лат. calor);

као и неке просте речи:

џгнъ (95, ватра, ignis; може да означава и телесну топлоту за време огњице, грознице (ignem extinguere, febrim habere, ignem concipit), воџџа (33, узнемиреност, неспокојство, страх), џџа (145, језа, frigor)

диоци списка, односно ствараоци наше средњовековне медицинске терминологије, веома често нису били у могућности да за страни термин пронађу одговарајући домаћи. Тешкоће су се превазилазиле стварањем описних реченичних назива, њиховом кондензацијом и стварањем синтагматских назива (атрибуцијом и номинализацијом), а у мањој мери и преузимањем страних термина из изворника (позајмљивањем и калкирањем). У новије време, у нововековној, а посебно у савременој научној медицинској терминологији, овај се проблем решава већим преузимањем и адаптацијом страних термина, уз све мање присуство описних назива. Детаљније истраживање ових процеса свакако представља важан задатак будућих проучавања наше терминологије.

Скраћенице извора:

Катић 1987: Реља В. Катић, *Термиолошки речник српске средњовековне медицине*, Посебна издања САНУ, књ. DLXXV, Одељење медицинских наука, књ. 36, Београд.

Скраћенице цитиране литературе:

Бабић 1988: Стјепан Бабић, „Постанак нових назива“, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 18–1, Београд, 31–37.

Јагић 1878: Vatroslav Jagić, „Opisi i izvodi iz nekoliko južnoslovenskih rukopisa“, *Starine*, JAZU, X, Zagreb, str. 81–121.

Јерковић 1995: Вера Јерковић, „О језику медицинских списка Ходошког зборника“, *Зборник Машице српске за филологију и лингвистику*, XXXVIII/1–2, 29–39

Јовић 2001: Nadežda Jović, „The Disease Terminology in Medical Codex of Hilandar № 517“, *Facta universitatis. Series linguistic and literature*. vol. 2. no. 8, 231–242.

Јовић 2004: Надежда Јовић, *Језик Хиландарског медицинског кодекса № 517*, Докторска дисертација у рукопису, Ниш, 2004. год.

Јовић 2005а: Надежда Јовић, „Неке лексичке појединости из Хиландарског медицинског кодекса № 517“, *Славистика*, VII, 389–393.

Јовић 2005б: Надежда Јовић, „Називни за делове тела, унутрашње органе, друге потребе, појаве и психичка стања у Хиландарском медицинском кодексу“, *Зборник Машице српске за филологију и лингвистику*, XLVIII/1–2, 53–75.

Катић 1982: Реља В. Катић, *Терминологија српске средњовековне медицине и њено објашњење*, Посебна издања САНУ, књ. DXLI, Одељење медицинских наука, књ. 33, Београд.

Катић 1980: Реља В. Катић, *Хиландарски медицински кодекс № 517*, Фототипско издање, Народна библиотека Србије, Београд.

Катић 1984: Реља В. Катић, *Накнадно прикуљени термини српске средњовековне медицине*, Београд.

Катић 1988: Реља В. Катић, „Увод у проучавање терминологије српске средњовековне медицине“, *Архив за историју здравствене културе Србије*, 17/1–2, 95–105.